

Tekst z kursu internetowego „Rändekool”

maailmakool.ee/randekool

Mari-Liis Jakobson

Proces migracji - dlaczego ludzie migrują?

Ten artykuł zawiera przegląd teorii migracji – zaobserwowanych przez naukowców wzorców ludzkich zachowań migracyjnych. Co sprawia, że niektórzy ludzie podejmują decyzję o migracji, choć większość tego nie robi? Jakie czynniki na to wpływają? Jak przebiega proces podejmowania decyzji o migracji?

Każdego dnia tysiące ludzi na całym świecie pakuje walizki i wyjeżdża za granicę w poszukiwaniu lepszej przyszłości. Dlaczego to robią? Każdy migrant i migrantka mają własną historię i osobistą motywację. Naukowcy zaobserwowali jednak kilka wzorców zachowań, które nazywamy teoriami migracji, a które pomagają zrozumieć stojące za nią przyczyny.

Racjonalna decyzja

Zacznijmy od odpowiedzi na pytanie: „Dlaczego większość ludzi nie decyduje się na migrację za granicę?”. Setki milionów ludzi na świecie żyjących w kraju innym niż ten, w którym się urodzili, stanowią niecałe 4% całej populacji. Nawet w Unii Europejskiej, której obywatele i obywatelki mogą przemieszczać się bez ograniczeń, mniej niż 4% populacji mieszka w kraju członkowskim, w którym się urodziło. Jak to wyjaśnić?

Migracja to niełatwe i często ryzykowne przedsięwzięcie. Nawet jeśli w dzisiejszych czasach podróżowanie nie wiąże się z zagrożeniem życia, to i tak jest stresującym doświadczeniem. Trzeba odnaleźć się w środowisku z nowym językiem i kulturą, gdzie brakuje wspierających przyjaciół lub rodziny, za to jest mnóstwo biurokracji.

Ekonomiści (np. Larry A. Sjaastad w artykule z 1962 roku „The Costs and Returns of Human Migration”) porównują migrację do inwestycji – ludzie migrują, aby bardziej produktywnie wykorzystać swój kapitał, czyli wiedzę, umiejętności lub po prostu siebie jako pracowników. Decyzja o migracji często zapada, jeśli jest nadzieja na to, że taka inwestycja się opłaci. To dlatego migrują głównie ludzie młodzi, u których rachunek zysków i strat w długiej perspektywie jest dodatni, a migracja zwiększa rentowność ich osobistego kapitału.

Ujmując rzecz inaczej, według tej teorii migracja to racjonalny wybór. Oczywiście nie każdy liczy tylko ekonomiczne zyski i straty. Badania nad migracjami pokazują, że nawet jeśli takie wyliczenia stanowią punkt wyjścia, to ludzie często nie mają pełnych informacji o warunkach w kraju przeznaczenia ani o wszystkich kosztach związanych z migracją. Istnieją też rzeczy, które trudno przeliczyć na pieniądze. Szwajcarski socjolog Hans-Joachim Hoffmann-

Nowotny zauważył np., że dla ludzi oprócz zysku liczy się władza społeczna i prestiż. Trudniej osiągnąć je za granicą, dlatego ludzie nie decydują się na migrację, nawet jeśli byłaby opłacalna ekonomicznie. Ważną rolę odgrywają cechy indywidualne – łatwość adaptacji i odporność na ryzyko, więc rachunek zysków i strat emocjonalnych dla poszczególnych osób będzie inny.

Kraje imigracyjne i emigracyjne

Badacze i badaczki migracji próbują odpowiedzieć na pytanie, dlaczego z jednych krajów ludzie wyjeżdżają, a do innych przyjeżdżają. Jak wyjaśnić naukowo kierunki migracji? Do najpopularniejszych teorii zalicza się koncepcja czynników przyciągających i wypychających, opublikowana w 1966 roku przez amerykańskiego demografa Everetta S. Lee. Czynniki wypychające to argumenty, które skłaniają do wyjazdu, np. konflikt zbrojny, niebezpieczeństwo, prześladowania, bezrobocie lub relatywne ubóstwo. Do czynników przyciągających zalicza się wszystko, co jest atrakcyjne w kraju przeznaczenia, np. dobra praca, ziemia (w przeszłości), wyższe zarobki, edukacja stwarzająca większe możliwości, wolność kulturalna lub polityczna. Na ludzi mogą oddziaływać zarówno czynniki wypychające, jak i przyciągające, a często jedno i drugie. Niespodziewane przeszkody również mogą doprowadzić do zmiany planów migracyjnych.

Teoria czynników wypychających i przyciągających wyjaśnia, z jakiego powodu migracja przebiega głównie z krajów ubogich (globalnego Południa) do bogatszych (globalnej Północy). Teoria ta, w połączeniu z koncepcją migracji jako inwestycji, pomaga zrozumieć, dlaczego większość migracji odbywa się na małą skalę, a w dodatku w obrębie krajów globalnego Południa. Migracja to kosztowne przedsięwzięcie, zwłaszcza dla mieszkańców i mieszanek tych krajów. To dlatego ludzie często uciekają przed konfliktami zbrojnymi do sąsiednich, mniej zamożnych krajów – czynniki wypychające motywują ich do opuszczenia domów, a nawet jeśli czynniki przyciągające w sąsiednim kraju nie są silne, to i tak życie tam jest lepsze niż w kraju pochodzenia.

Demografowie znaleźli inne ciekawe wyjaśnienie kierunku i przyczyn migracji. W 1971 roku Wilbur Zelinsky przedstawił model przemian demograficznych wyjaśniający mechanizmy emigracji z krajów rozwijających się. Nasila się ona w krajach modernizujących się, o wysokim wskaźniku urodzeń i rosnącej oczekiwanej długości życia. Kiedy brakuje pracy dla wszystkich, niektórzy młodzi ludzie muszą wyjechać. Obecnie obserwujemy to zjawisko w wielu krajach afrykańskich i azjatyckich. Natomiast 100–150 lat temu w podobnej sytuacji była większość krajów europejskich, w tym Polska. Zdarzało się, że kilkoro dzieci z jednej rodziny wyjeżdżało do Rosji, aby zasiedlić ziemię leżącą odłogiem. Nawiasem mówiąc, relatywny dobrobyt ma wpływ nie tylko na powstawanie dużych grup migracyjnych, ale też na ich mobilność, jako że migracja zawsze wymaga inwestycji początkowej.

Teoria ta wydaje się jednak zbyt jednowymiarowa, aby rzetelnie opisać zjawisko migracji. Niekiedy emigracja trwa po ustabilizowaniu się sytuacji demograficznej w kraju pochodzenia, a jego populacja wręcz może maleć. To efekt tzw. migracji łańcuchowej – do pierwszych

migrantów i migrantek zmuszonych do wyjazdu w poszukiwaniu lepszej pracy dołączają ich rodziny lub kolejne osoby, ponieważ gospodarka kraju pochodzenia kurczy się na skutek gwałtownej emigracji, a wraz z nią rynek lokalny i możliwości zatrudnienia.

Sieci i trendy migracyjne

Badania nad migracjami ujawniły nieracjonalne zjawisko – często się zdarza, że w jednym państwie skupiają się migranci i migrantki zaledwie z kilku krajów, a przedstawiciele i przedstawicielki innych jest niewiele. Dlaczego? Częściowo można to wyjaśnić umowami migracyjnymi między krajami. Na przykład w latach 50. i 60. XX wieku Turcy i Turczynki przyjeżdżali do krajów Europy Zachodniej jako pracownicy gościnni na podstawie międzynarodowych porozumień. Podobne umowy obowiązywały w kilku państwach wobec pielęgniarek i pielęgniarzy z Filipin.

Ale jak wyjaśnić fakt, że miasto handlowe Guangzhou w południowych Chinach niespodziewanie stało się schronieniem dla ponad 100 tys. Nigeryjczyków i Nigeryjek? Te kraje nie podpisywały porozumień, a żadna chińska firma nie zatrudniała masowo pracowników i pracownic z Nigerii. Tych krajów nie łączy też wspólna przeszłość historyczna.

Odpowiedź przynosi teoria sieci migracyjnych. Koszty i stres związane z migracją znacznie maleją, jeśli w kraju przeznaczenia przebywa już przynajmniej kilku rodaków czy rodaczek, którzy dzielą się wiedzą o życiu i możliwościach migrantów i migrantek w danym państwie, a nawet zapewniają nocleg, pomagają znaleźć pracę i ułatwiają wiele spraw w początkowym okresie po przyjeździe. Nie zawsze są to krewni albo przyjaciele. Sieć kontaktów często współtworzą zawodowi pośrednicy, m.in. agencje HR i pośrednictwa pracy, firmy przeprowadzkowe. W miarę powiększania społeczności, emigrantów i emigrantki zaczynają otaczać dostawcy usług, dzięki którym sieć się integruje – właściciele sklepów z rodzimą żywnością i produktami, restauratorzy, fryzjerki czy lekarki, z którymi migranci i migrantki porozumiewają się bez problemów, jak w rodzinnym kraju.

Rozwój społeczności migranckich nie trwa jednak bezustannie. Sieci migracyjne rozwijają się do określonego momentu, po czym zaczynają się kurczyć. Dlaczego? Jednym z powodów mogą być zmiany polityki migracyjnej. W połowie drugiej dekady XXI wieku liczba Afrykanów i Afrykanek w Guangzhou spadła niemal do zera po tym, jak Chiny mocno ograniczyły imigrację z Nigerii, a osoby przebywające na miejscu nie były traktowane z sympatią.

Przyczyną nie zawsze są zmiany polityczne. Na przykład kiedy w latach 70. XX wieku Niemcy zamknęły granice dla migrantów i migrantek zarobkowych z Turcji, liczba osób przyjeżdżających z tego kraju wzrosła. Turcy i Turczynki przebywający już w Niemczech postanowili sprowadzić do siebie bliskich, korzystając z prawa do łączenia rodzin.

Czasami społeczności migranckie samoczynnie przestają rosnąć, a nawet zaczynają maleć, co mogą uzasadniać czynniki wypychające i przyciągające. Na przykład poziom życia w Polsce i

Niemcech przestał być tak zróżnicowany jak 10 czy 20 lat temu, skutkiem czego coraz mniej ludzi wyjeżdża do Niemiec, a coraz więcej z nich wraca. Teoria sieci podkreśla rolę samej sieci w tych procesach. Z czasem społeczności migranckie zaczynają być niechętnie nowym przyjezdnym, zwłaszcza jeśli społeczeństwo kraju przeznaczenia patrzy na nich krytycznie. Zaczynają się konflikty między migrantami i migrantkami z tego samego kraju – „nowymi” i „starymi”, bo ci drudzy widzą rzeczywistość podobnie jak lokalni mieszkańcy. „Starzy” mogą obawiać się o swoją reputację lub nie chcą brać odpowiedzialności za „nowych”. Społeczności migranckie stopniowo się rozpadają, zawodowi pośrednicy przestają się nimi interesować, a pozostali integrują się z lokalną społecznością.

Co wpływa na decyzję o migracji?

Badacze i badaczki próbowali też zrozumieć sam proces migracji. W dzisiejszych czasach przebiega on etapami. Rzadko się zdarza, by wyjazd z kraju był definitywny i na zawsze. Pierwszy pobyt za granicą jest ograniczony w czasie – na kilka miesięcy, na rok, do końca studiów, żeby sprawdzić, jak się tam żyje. Dość często krótki wyjazd przedłuża się, a dana osoba staje się gościem w swoim kraju pochodzenia.

Warto zauważyć, że czasem powody zamieszkania na stałe za granicą różnią się od pierwotnych przyczyn wyjazdu. Dotyczy to zwłaszcza ludzi młodych. O ile początkowo ich motywacją do wyjazdu były studia lub praca, to po pewnym czasie znaczenie zyskuje ogólny kontekst społeczny, np. otwartość społeczeństwa.

Oczywiście, nie każdy ma taką swobodę jak młodzi ludzie. Niemiecki ekonomista Oded Stark opracował teorię nowej ekonomii migracji zarobkowej (NELM, New Economics of Labor Migration), z której wynika, że decyzja o migracji często nie zapada indywidualnie, lecz zbiorowo, np. w obrębie gospodarstwa domowego. Nawet jeśli wyjeżdża tylko jedna osoba, to jej wyjazd wpływa na wszystkich. W migrację inwestuje nie tylko osoba wyjeżdżająca, ale i członkowie rodziny, które ją wspierają.

Jeśli jedno z małżonków podejmuje pracę za granicą, to współmałżonek/małżonka przejmuje większą odpowiedzialność za życie domowe, a zatem doświadcza stresu związanego z migracją, nie opuszczając domu. To dlatego koszty i korzyści z migracji należy szacować z perspektywy całej rodziny. Czy względny dobrobyt uzyskany dzięki migracji – np. środki na remont domu lub zakup drugiego samochodu – przewyższa ryzyko i przejściowe trudności związane z wyjazdem jednego z członków/członkiń rodziny? Oczywiście, można rozważać inne modele, np. migrację łańcuchową czyli późniejszy wyjazd reszty rodziny. Taką decyzję również trzeba przemyśleć np. pod kątem kosztów życia, dobrobytu finansowego i wyzwań związanych z integracją. Znaczenie mają też polityki migracyjne. Jeśli kraj przeznaczenia zaostrza przepisy migracyjne, to fala migracji łańcuchowej przybiera na sile. Rodziny dołączają do osoby już przebywającej za granicą, bo jej odwiedziny w domu staną się utrudnione. Częstym modelem jest migracja wahadłowa – jedna osoba z rodziny co pewien czas wyjeżdża za granicę, skąd przesyła pieniądze do domu, a pozostali dostosowują do niej swój rytm życia.

Podsumujmy: migracja jest wypadkową wielu różnych czynników społecznych, wspólnotowych i indywidualnych. Migracja może być życiową koniecznością lub korzyścią. Dzięki niej człowiek może stać się obywatelstwem, który w nowym kraju doświadcza przygód i ekscytujących przeżyć. Bywa też, że migracja okazuje się pułapką, gdy związane z nią obietnice i nadzieje się nie spełniają, a trudno jest wrócić, jak i iść do przodu.

Tematy do dyskusji:

- Opowiedz prawdziwą historię migranta/migrantki lub wymyśl własną (kim jest ta osoba? skąd i dokąd wyjechała? dlaczego?) i omów ją z punktu widzenia teorii przedstawionych w tym rozdziale. W jakim stopniu decyzja o migracji zależała od rachunku zysków i strat, czynników wypychających i przyciągających, przemian demograficznych, wpływu sieci migrantów? Została podjęta indywidualnie czy zbiorowo?
- Zastanów się, na ile decyzja o migracji jest racjonalna, a na ile nieracjonalna.

Dodatkowa lektura:

Pogłębiony przegląd teorii migracyjnych można znaleźć [tutaj](#), por.: Hagen-Zanker, J. (2008). *Why do people migrate? A review of the theoretical literature*. MPRA Paper No. 28197.

Ciekawy podcast o migracji prowadzony przez [International Migration Research Network](#).

Brettell, C.B., Hollifield, J.F. (red.) (2014). *Migration theory: Talking across disciplines*. London; New York: Routledge.

Więcej materiałów na stronie internetowej programu: www.globalna.ceo.org.pl

Materiał powstał w 2021 roku w ramach przedsięwzięcia „I am European: Historie i fakty o migracjach na XXI wiek” realizowanego przez Centrum Edukacji Obywatelskiej. Tłumaczenie z języka angielskiego na język polski zostało przygotowane w 2022 r. w ramach projektu „Globalna szkoła. Razem o migracjach”, będącego częścią przedsięwzięcia. Projekty współfinansowane są ze środków Unii Europejskiej oraz w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP. Treść wyraża wyłącznie poglądy autorów/autorek i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP ani Unii Europejskiej. www.gov.pl/polskapomoc

„I am European. Historie i fakty o migracjach na XXI wiek” jest częścią programu DEAR (The European Commission's Development Education and Awareness Raising Programme), który wspiera projekty angażujące społeczeństwo Unii Europejskiej w globalne zagadnienia rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego. Poprzez finansowanie programów takich jak „I am European. Historie i fakty o migracjach na XXI wiek”. DEAR promuje uniwersalne wartości, m.in. wolność, demokrację, praworządność oraz umożliwia obywatelom i obywatelkom Europy włączenie się w globalny rozwój. Program DEAR finansuje około 30 programów w krajach członkowskich UE. Projekty te przyczyniają się do zwiększenia zrozumienia i zaangażowania Europejczyków i Europejczyków w kreowanie pozytywnych zmian społecznych zarówno na poziomie lokalnym, jak i międzynarodowym. Działania DEAR wspierają również pracę UE na rzecz realizacji Celów Zrównoważonego Rozwoju.

Wydawca:
Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej
ul. Noakowskiego 10, 00-666 Warszawa
www.ceo.org.pl
Warszawa 2022

Autorstwo: Mari-Liis Jakobson
Tłumaczenie: Anna Wojtych
Redakcja językowa: Magdalena Bogdańska-Maciak

Materiał jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe. Pewne prawa zastrzeżone na rzecz Fundacji Centrum Edukacji Obywatelskiej. Tłumaczenie powstało w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej realizowanej za pośrednictwem MSZ RP w roku 2022. Zezwala się na dowolne wykorzystanie utworu, pod warunkiem zachowania ww. informacji, w tym informacji o stosowanej licencji i posiadaczach praw.

Odpowiadaj
na globalne
wyzwania

Centrum Edukacji Obywatelskiej
ul. Noakowskiego 10, 00-666 Warszawa
tel. +48 (22) 875-85-40
e-mail: ceo@ceo.org.pl, www.ceo.org.pl